

PTASZY (101) ai

ptaszy (101), [ptasi].

-a- (30), -ã- (24); -a- *Mymer*², *RejWiz* (3), *BibRadz*, *HistRzym*, *BudBib*, *KochJez*, *KochPhaen* (2), *BielSen*, *RybGęśli*, *WujNT*, *KlonFlis*; -ã- *BierEz*, *OpecŻyw*, *RejPos*, *CzechEp*, *KmitaSpit* (6), też *Calep* (2); -a- : -ã- *Leop* (1:1), *RejZwierz* (1:1), *BielKron* (2:1), *Mącz* (6:8), *SienLek* (6:1).

sg m N ptaszy (19). ◇ G ptasz(e)go (3). ◇ A ptaszy (1). ◇ I ptaszym (2). ◇ f N ptaszã (5), ptasz(a) (5). ◇ G ptasz(e)j (4). ◇ A ptaszã (2). ◇ n N ptasz(e) (19). ◇ G ptasz(e)go (6). ◇ D ptasz(e)mu (1). ◇ A ptasz(e) (6). ◇ I ptaszym (1). ◇ L ptaszym (3). ◇ pl N subst ptaszé (11); -é (2), -(e) (9). ◇ G ptasz(y)ch (6). ◇ A subst ptasz(e) (4). ◇ N a. A subst ptasz(e) (1). ◇ I f i n ptasz(e)mi (2).

Sł stp: *ptaszy*, Cn: *ptaszy*, Linde XVI (trzy z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.: *ptaszy*.

Przymiotnik od „ptak” w znaczeniu podstawowym (101) :

1. W funkcji dzierżawczej szeroko pojętej; *avium* (*avis*) (G sb) *BartBydg*, *HistAl*, *Mącz*, *PolAnt*, *Calep*, Cn; *volucrum Vulg*, Cn (78) : *Aucupatorius*, *Quod ad aucupium pertinet* – *Ptafzy*. *Calep* 113a; *Włzedł* w radę *Grus* albo *Krol ptafzy* [= *Żurawi walczących z mitycznymi Pigmejami*]/ *iák* śnieg biały/ *Ná* ktorým się od *śrebrá* *piorá* *migotały*. *KmitaSpit* C4v; [ptaśi/ *Volucris*, *volatilis*. *Volck* Xxx].

Wyrażenie: »krol ptaszy« = *orzeł* (1): *ORzeł* między ptaki *ieft* *namężnieyfi* y *nałwiebodnieyfi*zy. *Przeto* też *krolem* *ptałzim* *ieft* *wezwan*. *FalZioł* IV 17a; [*Cresc* 1571 622 (*Linde*)].

a. *Będący ptakiem; określony przez bycie ptakiem* (3) : *Nád* *nádźieię/* y *nád* *ich* *ptałze* *przyrodzenie/* [*Żurawie*] *Cáłą* *noc* *wáchtowały* *KmitaSpit* B3.

Wyrażenie: »rodzaj ptaszy« (2): *OpecŻyw* 193; *A* *oto* *ná* *cień* *iego* [*orla*] *włzytek* *rodzay* *ptałzy* *Y* *polné* *vćiekáią* *ítadá* *KochJez* A2.

b. *Należący do ptaka, też stanowiący jego część lub pochodzący od niego, właściwy mu* (29) : *FalZioł* II 5a, IV 17c; *GlabGad* D5v; *Náleźli* *thez* *tám* [*nasi*] *nacznia* *gliniáne/* *ná* *ktorych* [*Kanibales*] *fkwárzyli* *mieřá* *ludzkie* y *ptałze*. *BielKron* 441v; *ktorego* *bydlęciá* *flák* *tylko/* *á* *człowieczy* *żołádkiem* *zowá:* [...] *á* *ryby* *zás* *zowá* *kścieńcem:* *ptałzy* [*żołádek*] *zowá* *pępkiem*. *SienLek* 95v; *Crista* – *Grzebien* *nagłowier* [!], *ptałzey*. *Calep* [271]a.

W połączeniach szeregowych (3): *Sálonon* [...] *też* *źwierzęce/* *ptałze/* *rybie/* *przyrodzenie* *wykładał/* *o* *czym* *w* *piśmie* *s.* *ítoi*. *BielKron* 46; *RejPos* 102v; *Nie* *kázdec* *ciáło/* *tymże* *ieft* *ciáłem:* *ále* *infe* *ludzkie/* *infe* *bydlęce/* *infe* *ptałze/* *á* *infe* *rybie*. *WujNT* 1.Cor 15/39.

W charakterystycznych połączeniach: *ptasze(-a)* *ciáło*, *głowa*, *krew*, *mięso*, *pierś*, *serce*, *żółć*.

Wyrażenia: »jaje (jajca) ptasze« [szyk 5:4] (9): *Czemu* *iaycza* *ptałze* *więtfze* *ią* *niźli* *ribie* *iaycza* *ktore* *ikry* *zowá*. *GlabGad* H6, H6v, H7 [3 r]; *SienLek* 8v; *CzechEp* 178; *ieft* *cháłupá* *okrągła/* *z* *błotá* *vlepiona/* *Skorupinámi* *z* *iáiec* *ptałzych* *łkorupiona*. *KmitaSpit* C3v; *KlonFlis* C.

»ptaszy nos [= *dziób*]« = *rostrum* (*avium*) *BartBydg*, *Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*, Cn; *os* *avium* *BartBydg* [szyk 2:2] (4): *BartBydg* 133; *Mymer*¹ 25; *Rostrum*, *Ptałzy* *nos*. *Dicitur* *autem* *non* *de* *solis* *avibus*, *sed* *de* *reliquis* *animantibus* *Mącz* 358c; *Calep* [928]b.

»ptasze pierze« = *pinna* *Mącz*, Cn [szyk 1:1] (2): *Ná* *tym* *wyłpie* [*Ameryka*] *ludźie* *nágo* *chodzą* [...] / *w* *ptałzym* *pierz*u *rozmaítey* *fárby* *w* *thym* *śie* *kocháią/* *y* *w* *thym* *chodzą* *przednieyfi*zy *iáko* *w*

iednym Złothogłowie *BielKron* 461v; *Mącz* 300b; [Drugie nálezł [na wyspach] czo z ptałzego pierza łobie łzaty czynią/ ták łwielne iż żadny złotogłow ták ozdoby być niemoże *BielKron* 1551 110].

»skrzydła ptasze« [szyk 2:1] (3): Bych też łnadz łporánku wziął ná łię ptałfe łkrzydła á kwieczoru padł od włchodu łlońcá aż nákray morzá nigdziey tego nie vyde/ áby można twoiá ręká nádemną niebyła. *RejPs* 206; *RejZwierz* 116v; *SienLek* 9.

a. *Dotyczący konstelacji Łabędzia* (2) : Y przy lewym kolenie Kłęczniá [Lutniá] zówiefzoná. Máiąc łeb z drugiéy łtrony ptałzy [tj. konstelacji Łabędzia] podle łiebie. *KochPhaen* 11, 18v.

c. *Odnoszący się do ptaka jako podmiotu: czyniony przez ptaka* (14) : *Leop Deut* 18/10, 4.*Reg* 21/6; *Remigium* [...] *Etiam transfertur ad aves, Ptałzy lot álbo ciągnienie precz.* *Mącz* 351d; *sedile avium, łiadanie ptałze/ mieyłce zwłáfczćá gdzie ptacy łiadáyá.* *Mącz* 378d, [305]c; *Augur – Wiefczek łzptałzego liotou* [!], łpiewaniá albo pałtwi. *Calep* 115a, 115a.

a. *O głosie ptaków* (7) : Z ziemie też włzytki pożytki bierzemy/ z morzá ryby/ s powietrza ptaki/ y w pienu ptałzym łie kochamy. *HistAl* K4; *Oscinum, avium augurium, Wiefczbiárłstwo z ptałzego głofu.* *Mącz* 271a; *HistRzym* 109; *Calep* 115b; *RybGęłli* D2; *KmitaSpit* Bv [2 r.].

d. *Złożony z ptaków* (2) : Widząc ieden z ptałzey roty/ Nietoperz niedbał łromoty: Swe woylko zdrádnie opułcił/ Do nieprzyiációł łie rzucił. *BierEz* Q4; *KmitaSpit* B3.

e. *Odnoszący się do ptaka jako obiektu działania* (10) : *Aucupium, Aucupatio, Avium captio – Ptałziłow.* *Calep* 113a.

a. *Przeznaczony do łowienia ptaków* (9) :

W porównaniu (1): Swiat nam łeft práwie iáko ptałza łiatká/ A iáko Sowá ná łikory klatká. *RejZwierc* 230.

Wyrażenia: »ptaszy kosz« = *ames Mymer*¹, *BartBydg* (2): *Ances* [Ames Mymer²]. *Vogelkorp.* Ptałzy kofz. *Mymer*¹ 28v; *BartBydg* 8b.

»ptasza łapica« = *pułapka na ptaki* (1): *Aviarium, Klatká/ álbo/ yákákolwiek ptałza łáścá* [lege: łapica]/ *Gáyek.* *Mącz* 20d.

»ptasze pole« = *polowanie na ptaki* [szyk 2:1] (3): Bo pátrż gdy łie przypátrzyłz łwiátu omylnemu/ Iż łeft bárzo podobien ku polu ptałzemu/ Gdy krzaczkow náłtáwiáią/ zyelonych nadobnych/ Zyarnek pod nie podłypá rozlicznych łobnych [...]. Więć około w klateczkach rozni ptacy wıłzá/ Wábiąc drugye do łiebye co z dáleká łyłzáy. *RejWiz* 103, 103 *marg*, Dd3; [W łtodole/ w domu/ Sówek ná kołściele/ Naydziełz łedá gdzie/ by iedno chćiał wiele: Przygodzác łie do polá ptałzego/ Bowiem łie łchodzą do narodu tego. *CygMyłł* F2v].

[»ptasza rucznicá«: pożyczęłem nieboszczykowi na drogę krakowską półhaków czterech i ptaszej rucznicę [!] z parą prochownic *InwMieszcz* 1594 nr 292.]

»ptasza sieć, siatka« = *cassis* *Mącz*, *Cn*; *pantheron* (*panther*) *Calep*, *Cn* [szyk 2:1] (2:1): *Cassis, Polna łieć/ ptałza* *Mącz* 40a; *RejZwierc* 230; *Pantheron – Ptałza łiecz, pomek, poly, powłok.* *Calep* [752]a.

f. *Przeznaczony dla ptaków* (13) :

Wyrażenia: »gniazdo (a. gniazdko) ptasze« = *nidus (avis)* *Mącz*, *PolAnt*, *Cn*; *cunabula a. domus avium, nidulus* *Mącz*, *Cn*; *cava* *Calep* [szyk 5:3] (8): *Domus avium, Gniazdo ptałze.* *Mącz* 94b, 44d,

72a, 246d [2 r.]; Gdy fię tráfí gniazdo ptáfze twarzy twey w drodze/ ná ktorymkolwiek drzewie/ álbo ná ziemi/ á w nim ptafzétá álbo iáyca/ [...] *BudBib Deut* 22/6; *BielSen* 7; Cava – Dup, ptafze gniazdo. *Calep* 173a.

»gumno ptasze« = *ptaszarnia* (1): *Ornithon* – Gumno ptafze. [...] *Ornithones aviaria sunt in quibus stabulantur turdi, pavones, et omnes alites quae intra parietes villae solent pasci. Calep* [739]a.

»klatka ptasza« = *cavea Mqcz, Cn; aviarium Calep; conclave avium Cn* (2): *Cavea, Kliatka ptafza. Mqcz* 41d; *Calep* 116a.

»kociec ptaszy« = *ornithoboscion (ornithoboscium) Calep, Cn; aviarium Calep; ornithon Cn* (2): *Kliatka ptafza, kociecz ptafzy. Calep* 116a, [739]a.

g. *Taki jak u ptaka* (4) : *Bowiem oni [nietoperze] dwoię maią naturę Iedną ptafzą dla ktorey maią fkrzydła, Druga zwieręcza á zwłafzcza myfzą GlabGad C.*

Wyrażenie: »skrzydła ptasze« = *alae avis PolAnt [szyk 2:1]* (3): *GlabGad C*; oto drugie źwierzę podobne było lám pártowi á fkrzydła cztherzy ptháfze były ná grzbiecie iego/ miała też cztery głowy befhya ona *BibRadz Dan* 7/6; (*nagł*) *Niedbáłość ćwiczenia [tak malowali:]*. (–) *PAnnę s ptafzemi fkrzydły/ z Wołowemi rogi/ Máluia ią ná Swini/ á by v Lwá nogi. RejZwierz* 115.

2. Zestawienia w funkcji nazw botanicznych (23) :

»ptasze gniazdo« = *Daucus Carota L. (Rost); pasternak, marchew polna, roślina z rodziny baldaszkowatych (Umbelliferae); daucus, pastinaca agrestis Cn* (9): *Też wino w kthorym wrzało Ptafze gniazdo kwiathki s hanyżem dane ku picciu/ wiatry grube y oftre trawi w żywocie FalZioł I* 40d, [+3]b, I 40c [2 r.], d [2 r.], 40v *żp*, 41a, 78d; [Marchew polna/ Ptafze gniazdo/ *Pastinaca fylueftris. Vogelneft/ wilde moren. SienHerb* K3v#].

»ptaszy języczek (a. język)« = *Polygonum aviculare L. (Rost); krzyżownica czubata; bylina z rodziny krzyżownicowatych (Polygalaceae)* (3): *Lingua auis. Ptafzy ięzyczek. wogłszung [...] TO ziele ieft małe/ [...] lifteczki ma małe iakoby ptafze ięziczki FalZioł I* 78c-d, +4a; [Ptafzy ięzyk. *Lingua avis, Vogelstzung. SienHerb* 96a (Linde).]

[»ptasza miętka« = *Galium Mollugo L. (Rost); przytulia pospolita; bylina z rodziny marzanowatych (Rubiaceae); alsine, morsus gallinae, myosoton Cn*: *Miętka ieft troiaki rodzaj/ iedná domowa álbo ogrodna [...]. Druga ieft leśna álbo polna/ tę po łácinie zową mentaftrum/ to ieft ptafza miętka. Cresc* 1571 255 (Linde).]

»ptasze oczka« = *Euphrasia officinalis L. (Rost); roślina z rodziny trędownikowatych (Scrophulariaceae)* (4): *wízákże iż pópolitych Ziól łatwie fye żywych dopytác między bábami: oprócz Ptafze oczka/ fą nie koždému znáiómé SienLek* 256v, 65v, 66, Xxx3v.

»ptaszy ogorek« = *Ecballium elaterium A. Rich. (Rost); tryskawiec leczniczy; roślina z rodziny dyniowatych (Cucurbitaceae)* (1): *Cucumis anguinus – Ptafzy ogorek albo, pífi ogorek. Calep* 275a.

»ptasza ruta« = *Fumaria officinalis L. (Rost); dymnica pospolita; roślina roczna z rodziny makowatych (Papaveraceae); corydaliium, fumaria Cn* (2): *Genista – Zarnowiec quibusdam, ptafza ruta. Calep* 450b, 995a.

»ptasza wyka« = *Vicia Cracca L. et sp. aff. (Rost)*; bylina z rodziny motylkowatych (*Papilionaceae*);
orobus Cn (4): Mąka pthafzey wyki żywoth odmiękcza y vrynę pędzi y barwę dobrą daie człowieku
FalZioł III 22a, +6b, III 21d, 22a.

[»ptasza zob« = *Ligustrum vulgare L.*; *ligustr pospolity*; krzew podobny do bzu z rodziny oliwkowatych (*Olaceae*); *ligustrum Cn*: Ptálza zob/ *Liguſtrum. Rein weyden/ Beinhultzen Mundtweiden/ Mundtholtz Geyßenholtz. SienHerb L2#, E2#.*]

SBu